

УДК 327.8

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).78–90

Євгеній Бевзюк,

доктор історичних наук, доцент

Ольга Котляр,

кандидат юридичних наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МОЛОДЬ ЯК РЕСУРС ГЕОПОЛІТИКИ

У статті обґрунтовується думка про те, що об'єкт і предмет геополітичної науки – не статична сума традиційних знань, а достатньо динамічний гуманітарний науковий напрям, який постійно розширюється за рахунок економічних, демографічних, історичних, політичних та інших чинників. Визначення геополітики набуває сьогодні ширшого змісту. Відмовившись від спрощеного розгляду геополітики як науки про вплив на географічний простір, сучасні дослідники вважають за необхідне вести мову про взаємозв'язок географічного простору та політики, космосу та інформаційної сфери, демографії та міграції. Саме два останні аспекти, а, точніше, така соціальна група, як молодь у міграційному процесі, є предметом розгляду авторів.

Загалом міграція населення і молодіжна міграція зокрема відіграла і продовжує відігравати значну роль у динаміці сталого розвитку держав. Україна, яка зазнала всіх наслідків системної кризи, (а вони проявилися в різкому спаді темпів економічного зростання, соціальній дезадаптації населення, посиленні дезінтеграційних процесів), виявилася багато в чому не готовою до вироблення адекватної молодіжної міграційної політики. В Україні міграційний процес набув суперечливої, а інколи й ірраціональної практики.

Відповідно відтік української молоді за межі Батьківщини актуалізував не тільки демографічну проблему України. Зростаюча міграційна активність молодих спонукала нас звернути ува-

гу на такий аспект визначення поняття геополітика, як наука про контроль над простором.

Ключові слова: геополітика, національний інтерес, демографія, молодіжна політика, міграція, свобода, соціальна політика, економічна політика, соціальний ліфт, освіта, зайнятість.

The article substantiates the idea that geopolitics as a scientific discipline is not a static amount of knowledge, but a dynamic humanitarian scientific field, which is constantly expanding due to economic, demographic, historical, political and other factors. The definition of geopolitics as a scientific subject it has begun to fill up with a broader content. We believe it is necessary to abandon the simplified consideration of geopolitics as a science, which only studies the influence on geographic space. We should speak about the relationships between geographic space and politics, space and information sphere, demography and migration. The last two aspects, or, more precisely, a social group of young people in the migration process, are the subject of authors' consideration. Under the concept Youth Policy we will mean a system of measures to ensure and maintain a certain social status of young people (legal, political, economic, cultural etc.).

Owing to a number of socio-economic reasons, and in comparison with other social groups Ukrainian young people have got into a difficult situation. Accordingly, the task of the youth policy in the state is to overcome contradictions between youth and society, to harmonize interests by means of additional measures of state support for the youth's social group.

In general, migration and youth migration in particular played and continue to play a significant role in the dynamics of sustainable development of states. Ukraine, which suffered all the consequences of the systemic crisis (and they were manifested in a sharp decline in economic growth, social maladjustment of the population, increased disintegration processes), was largely not prepared to develop an adequate youth migration policy. In Ukraine, the migration process has become controversial, and sometimes irrational.

Accordingly, the outflow of Ukrainian youth beyond the borders of the Batkivshchyna actualized not only the demographic problem of Ukraine. The growing migration activity of young people encouraged

us to draw attention to this aspect of defining the concept of geopolitics as a science of space control.

Key words: *geopolitics, national interest, demography, youth, migration, freedom, social policy, economic policy, social lift, education, employment.*

Двадцять-тридцять тисяч років тому людство завершило свою найдовшу мандрівку Земною кулею, заселивши всі континенти. З цього моменту розпочався безкінечний процес переміщення, міграції груп людей і навіть цілих народів. Поступово змінювалася геополітична карта світу, технологічна основа світової економіки, політики, провідним актором міжнародних відносин та геополітичного простору стала національна держава. Вона не тільки забезпечувала захист національної території, але й почала піклуватися про збереження, еволюцію свого головного ресурсу і основного потенціалу могутності – про людину, громадянина. Іншими словами, на наше переконання, в центрі будь-якої державної політики знаходиться не просто територія, а й людина в геополітичному просторі.

При цьому кінець ХХ – початок ХХІ ст.ст. увійшов у світову історію як період глобальних геополітичних змін, змістом яких стала руйнація одного із стовпів біполярного світу, підвищення ролі регіональних об'єднань. До того ж низка країн або окремі регіони, які до цього знаходилися на периферії світової політики, відразу стали об'єктом геополітичних амбіцій та економічних інтересів провідних держав. Опинившись цілком несподівано для себе у вирі політичних подій, низка держав була змушена в найкоротші терміни адаптуватися до нових геополітичних умов та піддаштувати свої національні інтереси на угоду економічному егоїзму великих держав. Означена ситуація спонукала політичну еліту терміново визначити як пріоритетні напрями своєї зовнішньополітичної орієнтації, так і позначити основні орієнтири майбутньої політичної та економічної ролі в геополітичному просторі. Відповідно в цей перехідний історичний період на

вітчизняному, а втім і на пострадянському просторі набуло поширення і використання таке поняття, як «геополітика».

Протягом останніх двох десятиліть геополітика як наукова дисципліна досить швидко отримала визнання в сучасній українській історичній і політичній дійсності. Втім, необхідно визнати, що цей науковий напрям має гідну передісторію розвитку у вітчизняній інтелектуальній практиці. Достатньо згадати, що певні вектори геополітичних орієнтацій містяться в площині державної політики ще київських та галицьких князів, козацьких гетьманів, української шляхти, а також в інтелектуальній спадщині політичних діячів та науковців пізнішої доби – М.Костомарова, І.Виговського, М.Драгоманова, М.Грушевського, Ю.Липи, В.Липинського, С.Рудницького та багатьох інших. При цьому можна констатувати, що сьогодні вітчизняні дослідники чимало роблять для розвитку геополітичної науки. Відбувається утвердження національної школи геополітики не тільки в центрі, але формуються й периферійні осередки. З огляду на сказане, доречно згадати і про Ужгородський національний університет, у структурі якого вже не один рік успішно працює Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень. До наукових досягнень інституту варто віднести регулярне видання збірників наукових праць «Геополітика України: історія та сучасність».

Попри сказане вище, варто зауважити, що досі відсутнє єдине визначення терміну «геополітика». Нерідко вітчизняні політологи геополітику розуміють як науку, що вивчає стратегічний напрям політичних відносин в умовах глобальних світових політичних процесів. При цьому вчені спираються на інтелектуальні надбання низки світових попередників. Для початку наведемо кілька поширених визначень геополітики.

Для К.Хаусхофера, німецького інтелектуала, геополітика тісно пов'язана з політичною географією, відповідно держава розглядається ним через простір [3]. Думку німецького класика поділяє М.О.Нартов. Він визначає геополітику як

систему знань про контроль над простором [2]. О.Г.Дугін, розширюючи науково-теоретичні засади предмета геополітики, трактує її, насамперед, як складову ідеології, науки про владу і для влади [1]. У відомого американського політолога, радника з національної безпеки президента Д.Картера, а також радника Центру стратегічних і міжнародних студій З.Бжезінського сутність змісту геополітики лежить у площині поєднання географічних і політичних факторів, що відповідно визначає положення держави чи регіону з ухилом на вплив географії на політику.

Втім, незважаючи на певний інтелектуальний дефініційний тезаурус, що склався як у зарубіжній, так і у вітчизняній геополітичній думці, варто визнати, що об'єкт і предмет геополітичної науки – це не статична сума традиційних знань, а достатньо динамічний гуманітарний науковий напрям, який постійно розширюється за рахунок економічних, демографічних, історичних, політичних та інших чинників. Вже сьогодні у судженнях дослідників та у відповідних дефініціях визначення геополітики почало наповнюватися ширшим змістом. Відмовившись від спрощеного розгляду геополітики як науки про вплив на географічний простір, сучасні дослідники вважають за необхідне вести мову про взаємозв'язок географічного простору та політики, космосу та інформаційної сфери, демографії та міграції. Саме два останні аспекти, а, точніше, така соціальна група, як молодь у міграційному процесі, є предметом нашого розгляду.

Отже, загалом міграція населення і молодіжна міграція зокрема відіграла і продовжує відігравати значну роль у динаміці сталого розвитку держав. Україна, яка зазнала всіх наслідків системної кризи, (а вони проявилися в різкому спаді темпів економічного зростання, соціальній дезадаптації населення, посиленні дезінтеграційних процесів), виявилася багато в чому не готовою до вироблення адекватної молодіжної міграційної політики. Очевидною стає необхідність переосмислення державного регулювання в цій сфері, що передбачає, в першу чергу, розуміння міграційної політики

як частини соціальної політики щодо такої вразливої і перспективної соціальної групи, як молодь.

До того ж, як ніколи раніше, міграційні процеси стали суттєво впливати на геополітику низки країн. На наших очах розгортається масштабний рух нового переселення народів. Причина зростаючої міграційної динаміки криється в розширенні процесу всесвітньої економічної, політичної, культурної, релігійної інтеграції та уніфікації. Відповідно глобалізація економіки, розвиток транспортних та комунікаційних технологій сприяли підвищенню мобільності капіталу, товарів, технологій, інформації і, не в останню чергу, людей. Сьогодні в світі, за даними ООН, налічується близько 200 млн. трудових мігрантів, які залишили свої оселі заради заробітку.

Міграція починає активно впливати на темпи і характер розвитку країн і регіонів. На вагомість і неоднозначність міграційних процесів вказується в доповідях ООН та Ради Європи. Зокрема зазначається, що переважна більшість мігрантів робить істотний матеріальний внесок до економік приймаючих їх країн [4; 5; 6; 7]. У той же час сума, яку трудові мігранти з країн, що розвиваються, відправляють додому, майже вдвічі перевищує кошти, які виділялися Україні Міжнародним валютним фондом у 2018 р.

В Україні міграційний процес набув суперечливої, а інколи й ірраціональної практики. Фактично глобалізація стала однією з причин кризи національної держави та складовою погіршення геополітичного стану України. Величезного розмаху набрала нелегальна трудова та сезонна міграція, яка стала характерною рисою сучасного міграційного процесу. За різними даними, за межами України заробляють на життя від шести до восьми мільйонів наших громадян. При цьому тенденція виїхати, заробити та повернутися вже переростає в практику виїхати, влаштуватися та залишитися. Парадоксально, але навіть Державна служба зайнятості України відобразила наявний міграційний тренд - кількість зареєстрованих безробітних за 2017 рік скоротилася з 429

тис. осіб у січні аж до 354 тис. людей в грудні. В той самий час на українському ринку праці кількість вакансій, навпаки, за цей же період зростає з 47 до 50,5 тис. осіб.

Міграція стає причиною зміни демографічної структури українського населення. А оскільки найбільш соціально і політично активною частиною жителів України є населення в працездатному віці, перш за все молодь, у районах виїзду скорочуються темпи приросту населення і не тільки за рахунок відтоку, а й за рахунок «старіння» та скорочення природного приросту.

Наше твердження ми проілюструємо результатами опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології. За даними інституту мають намір покинути Україну 55 відсотків молодих людей у віці від 18 до 29 років; 44 відсотки – від 30 до 39 років і 33 відсотки – 40–50-річні. При цьому з тих, хто готовий шукати щастя на чужині, 40 відсотків – люди з вищою освітою. До того ж, Міжнародна організація з міграції констатує, що з досліджених країн південного сходу Європи українці становлять найбільшу частину трудових мігрантів з вищою освітою. 27,6 відсотка українців, що мають бажання виїхати за межі батьківщини, – люди з середньою спеціальною; 23,2 – із середньою і лише 17,8 відсотка українців – з неповною середньою освітою. Як бачимо, «інтелектуальне майбутнє» України переважно готові розширяти громадяни з неповною середньою освітою.

Починаючи з 1992 р. в Україні фактично йде процес швидкого скорочення чисельності населення – скорочення народжуваності. За деякими оцінками, подальший природний спад триватиме близько 50–100 років. З першого десятиліття XXI ст. почалося швидке скорочення чисельності активного трудового населення України. У трудовий вік вступає нечисленне покоління, яке вже не в змозі зупинити спад трудових ресурсів. Довгострокові прогнози відносно населення України розроблені експертами ООН у рамках світового прогнозу [8]. Згідно з прогнозами ООН, населення України до кінця середини століття може скоротитися до 37, 5 млн.

Варто додати, що, за даними ООН, в Україні проживає 44,2 млн. чоловік. З них 20,4 млн. – чоловіки, 23,7 млн. – жінки. 51 відсоток усіх мешканців – особи у віці 25–59 років, ще 23 відсотки – тих, кому за 60 років. Тому скорочення більше ніж на 15 відсотків – це, як мінімум, 6,6 млн. чоловік. Такі прогнози вкрай невтішні для України.

З огляду на зазначене вище, історико-політичні, соціально-демографічні та геополітичні дані розвитку нашої держави мають доповнюватися аксіологічним розумінням того, що практичний бік регіональної і державної безпеки невід’ємний від самодостатнього національно-інтелектуального потенціалу. У руслі означеного ми спробуємо привернути увагу спільноти до однієї із складових безпекової політики Центрально-Східної Європи – державної молодіжної політики (ДМП).

Під поняттям «молодіжна політика» будемо розуміти систему заходів із забезпечення і підтримки певного соціального статусу молоді (правового, політичного, економічного, культурологічного та ін.), яка через певні обставини опинилася або може опинитися в складному становищі порівняно з іншими соціальними групами. Відповідно завданням молодіжної політики в державі є подолання протиріч між молоддю і всім суспільством, зміцнення їх взаємодії та узгодження інтересів шляхом додаткових заходів підтримки державою означеної соціальної групи.

Як відомо, молодь справедливо розглядається як певна соціально-демографічна група. Втім, будемо розглядати молодь не як громадян України від 14 до 35 років, а як особливу складову суспільно-політичної системи України, що здатна забезпечити трансформаційні процеси в нашій країні. Молодь об’єктивно є найбільш зацікавленою в системних перетвореннях: у становленні громадянського суспільства, правової держави, соціально орієнтованої економіки. Більше того – молодь є потенційним гарантом розбудови та зміцнення української державності.

Але пишномовно називаючи молодь рушійною силою трансформаційних процесів і гарантом регіональної безпе-

ки, ми не наповнили змістом державну молодіжну політику. Для ілюстрації цього твердження звернімося до офіційної інтернет-сторінки Міністерства молоді та спорту України. Насамперед кидається в очі та безвідповідальність, з якою його керівництво поставилося до свого основного завдання – турботи про молодь. Проаналізуємо офіційну електронну сторінку міністерства. План його роботи на 2018 р. називає пріоритетним напрямом спорт. Так, з 345 пунктів заходів, що були заплановані у минулому році, лише 38 віднесено до компетенції департаменту молодіжної політики. При цьому цей незначний перелік заходів у царині проведення молодіжної політики містить переважно тематичний перелік конкурсів та форм преміювання. Ця практика, хоч і демонструє турботу уряду про молодь, але все ж свідчить про відсутність стратегії у державній молодіжній політиці. Чи не стало це однією з причин високої молодіжної міграції?..

Сьогодні майже 60 відсотків українського населення приваблюють не тільки високі європейські соціальні стандарти, а й інші життєво важливі можливості розвинених країн. Складається небезпечна тенденція депопуляції нації. Міжнародна організація з питань міграції зазначає, що серед країн Південного сходу Європи найбільшу частку трудових мігрантів із вищою освітою становлять вихідці з України. Фактично можна говорити про масштабну загрозу національній безпеці. Втім, сумну статистичну картину можна було б малювати й далі, але нашим завданням є привернути увагу до проблеми і запропонувати заходи, що дозволять підняти на вищий рівень державну молодіжну політику.

Насамперед виходимо з тези, що увага і підтримка молоді – це інвестиції як у безпеку України взагалі, так і в систему регіональної безпеки. Саме тому необхідно підготувати комплекс рішень, що дозволить забезпечити сприятливі умови для розкриття молодіжного потенціалу та подолати стійкий міграційний тренд.

Для підвищення ефективності державної молодіжної політики (ДМП) необхідно здійснити такі кроки:

- з опорою на дослідження науковців завершити формування нормативно-правової бази молодіжної політики на державному рівні (розробити нову редакцію закону «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»);
- обов'язково враховувати регіональну, етнічну і релігійну специфіку;
- встановити чітку систему координаційних зв'язків між органами влади та установами, що працюють з молоддю (утворення регіональних інформаційних молодіжних центрів);
- розширити науково-методичний потенціал та інформаційний простір ДМП; впровадити практично орієнтовану систему оцінювання ефективності молодіжної політики, системне регулювання професійної компетентності фахівців, що працюють у сфері ДМП;
- проводити систематичні соціологічні дослідження стану молодіжного середовища, вести постійний моніторинг практики реалізації молодіжної політики з наступним коригуванням практичних заходів;
- формувати умови для громадянського становлення, духовного, морального та патріотичного виховання молоді;
- здійснювати соціально-економічну підтримку молодих сімей;
- сприяти економічній самостійності молоді, вирішенню проблеми зайнятості;
- підтримувати створення молодіжних підприємств, їх пільгове оподаткування;
- підтримувати інтелектуальний, творчий і фізичний розвиток молоді;
- пропагувати здоровий спосіб життя та профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі;
- повернутись до програми кредитування молодіжного житла;
- підтвердити пріоритет фінансування освітньої сфери (безкоштовне навчання, стипендії), безвідсоткове кре-

дитування навчання, фінансова підтримка талановитої молоді, фінансування її закордонного навчання);

- реалізувати політичну прозорість та функціонування «соціального ліфту».

Наведені вище пункти варто вважати лише частиною програми ДМП, але однозначно можна вважати, що в умовах глобальних і регіональних викликів процес життєствердження молоді, захист цієї соціальної групи повинен стати об'єктом постійної уваги з боку держави.

Загалом, підсумовуючи викладений вище матеріал, зауважимо, що ми означили лише загальні рамки існуючої проблеми, яка, на наше переконання, потребує не тільки свого подальшого наукового осмислення, але й негайних виважених державницьких кроків з боку вітчизняного політичного істеблїшменту. При цьому, виходячи з кінцевої мети статті, зазначимо: історично будучи в геополітичному вимірі європейською державою, Україна приречена на здійснення практичних дій у напрямі підтвердження свого західного вектора. Втім, європейський цивілізаційний ідеал стараннями окремих представників політичної еліти не тільки перетворився на засіб іррадіації своєї далеко не європейської політичної поведінки, але й спонукав еліту не зважати на таку вагому категорію з понятійного апарату геополітичної науки, як «інтерес», у нашому випадку – національний інтерес.

Відповідно відтік української молоді за межі Батьківщини актуалізував не тільки демографічну проблему України. Зростаюча міграційна активність молодих спонукала нас звернути увагу на такий аспект визначення поняття геополітика, як наука про контроль над простором. На наше переконання, геополітика – це наука про багатосторонню політику держав. Національний простір без людського потенціалу – це, зрештою, лише географія. Тільки ідейно вмотивована людина, її творчий потенціал перетворює географічний простір на національну державу. Тому геополітика як наукова дисципліна має спрямовувати інтелектуальний потенціал не тільки на вивчення можливостей використання

географічного простору у військово-політичному сенсі, а й доповнюється такою складовою, як дослідження людського потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. М.: Арктогеяцентр, 1999. 928 с.
2. Нартов Н. А., Нартов В. Н. Геополитика: учебник. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2007. 527 с.
3. Хаусхофер К. О геополитике: Работы разных лет / пер. с нем. М.: Мысль, 2001. 426 с.
4. International migration and development: Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2016. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/461/16/PDF/N1646116.pdf?OpenElement>;
5. Modalities for the Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2017. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/40/PDF/N1746840.pdf?OpenElement>;
6. Protection of migrants: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/461/19/PDF/N1746119.pdf?OpenElement>
7. Violence against women migrant workers: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/454/18/PDF/N1745418.pdf?OpenElement>;
8. World Population Prospects. The 2017 Revision. Key Findings and Advance Tables. New York, P.5 2017. URL: https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf

REFERENCES

1. Dugin A. G. (1999). Osnovyi geopolitiki. Geopoliticheskoe buduschee Rossii. Myislit prostranstvom [*Basics of geopolitics. The geopolitical future of Russia. Think space.*]. M.: Arktogeatsentr 928 s.

2. Nartov N. A., Nartov V. N. (2007). *Geopolitika: Uchebnik [Geopolitics: textbook]*. М.: YuNITI-DANA, Edinstvo. 527 s.
3. Haushofer K. (2001). *О геополитике: Raboty raznyih let [About geopolitics: Works of different years]*. Per. s nem. М.: Myisl., 426 s.
4. International migration and development: Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2016. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/461/16/PDF/N1646116.pdf?OpenElement>;
5. Modalities for the Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration: Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2017. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/40/PDF/N1746840.pdf?OpenElement>;
6. Protection of migrants: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/461/19/PDF/N1746119.pdf?OpenElement>
7. Violence against women migrant workers: Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2017. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/454/18/PDF/N1745418.pdf?OpenElement>;
8. World Population Prospects. The 2017 Revision. Key Findings and Advance Tables. New York, P.5 2017. Retrieved from https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf